ІСТОРІЯ РЕВОЛЮЦІЇ

(1917—1921)

I

Центральна Рада

Написав

Д-р ПАНАС ФЕДЕНКО

1917 рік на Україні

У своїх пророчих віршах "мені однаково", писаних р. 1847, в Петербурзькій в"язниці, Тарас Шевченко передчував, що і в разі великих політичних змін та революцій у Росії український народ, "приспаний" і "окрадений" гнобителями, не буде в силі визволитися:

" Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять"...

Так український народ прокинувся до свідомого життя в огні великої війни, в революційній бурі 1917-го року. Україна не була підготована до цих великих подій, політично неорганізована, національно несвідома. Через те ми бачимо на початку революції 1917 року в українськім русі непевність своїх сил. Українські народні маси, запаморочені довгою неволею в Російськім царстві, ставилися на початку революції з недовір"ям і страхом до самої думки про самостійну Україну. Навіть гасло автономії України в межах Російської держави не було на початку війни зрозуміле українським робітникам, селянам та воякам російської армії. "Ми три роки разом з росіянами в окопах на фронті з одного казанка їли, то нащо нам від них відділятися?" - Це був клич несвідомої української маси, вихованої російською централістичною школою, церквою та військовою службою.

Перед у політичнім відродженні України мали українські партії, що почали набирати сили з перших днів революції. Це були - соціял-демократична партія, партія соціялістів-революціонерів та Товариство українських поступовців, що прийняло назву після революції 1917 року партії соціялістів-федералістів.

Суспільно-господарський характер революції 1917 р.

Революція 1917 року була не тільки політична, але також була великим суспільно-господарським переворотом. Століттями поневолене селянство царської держави хотіли не тільки політичної свободи, а ще й земельної реформи на свою користь. Робітники ставили собі мету перетворення приватно-капіталістичного господарства на суспільне, соціялістичне, без визиску робітничої праці власниками-капіталістами. Малоземельне селянство не вважало своєї землі за власність, якою б воно мало дорожити, і сподівалося забезпечити свій голод на землю через удержавлення земель /націоналізацію/ великих власників або ж через передачу всієї землі в завідування сільських громад /соціялізація землі/. Загалом з перших днів революції 1917 року соціялістичні ідеї, кличі та соціялістичні партії набрали великого впливу в масах у всіх частинах Російської держави, у тім числі й на Україні.

Після упадку царської влади на Наддніпрянській країні, в обставинах вільної пропаґанди й аґітації маси пішли за соціялістичними кличами і програмами. Тим то й деякі українські буржуазні групи, щоб мати успіх у масах, прийняли до своїх програм соціялістичні домагання і засвоїли собі назву соціялістів. Так в квітні 1917 р.

Товариство Українських Поступовців прийняло назву "Союз Українських автономістів-федералістів", а через деякий час - "Партія Українських Соціялістів-Федералістів". Також члени давньої Української Народньої Партії утворили свою організацію в 1917 році під назвою Українська Партія Самостійників-Соціялістів.

Українські політичні організації й преса в перші дні революції.

При першій звістці про революцію в Петербурзі почалася українська політична організована робота всюди, де тільки були національно-свідомі українці. В Києві та в інших містах України, в російських містах, де були значні українські колонії, як у Петербурзі та в Москві. Першим леґальним українським часописом після революції в Росії було "Наше Життя", орган Української соціялдемократичної організації в Петербурзі /виходив з березня 1917 року, як тижневик/. В Києві почав у кінці березня 1917 р. виходити щоденник "Нова Рада", як орган діячів Товариства Українських Поступовців, в Києві ж почала виходити в кінці березня "Робітнича Газета", щоденник Української соціял-демократичної партії. На початку революції оформувалась Українська Партія Соціястів-революціонерів. Органом цієї партії був тижневик /пізніше щоденник/ "Боротьба". В березні ж була заснована станова сільська організація - "Українська Селянська Спілка". Селянська Спілка видавала в Києві свою щоденну газету "Народня Воля".

Перші дні й місяці революції свідоме українство приходило в настроях політичної єдности й національної солідарности. "Свідомі українці" в зросійщених містах складали тільки невелику частину загально-російського революційного руху. Тим пояснюється несміливість, нерішучість і скромність політичних вимог свідомого українства на початку революції. Але згодом, по мірі зросту масових українських організацій, українські політичні партії не тільки ухвалювали резолюції й заяви, але й бралися самі, власними силами, здійснювати свої вимоги. Український рух від початку революції 1917 року мав дуже мало підготованих політичних провідників, бо в обставинах самодержавного російського режиму освічені верстви українського народу були відірвані від рідного ґрунту. Українські робітники й селяни, що приходили до політичної свідомости в час революції, не могли дати з себе стільки людей з ширшим політичним світоглядом, скільки треба було мати для успіху визвольної боротьби на такій великій території від Збруча аж до Кубані. Інші народи відроджувалися поволі; протягом десятиліть у чужій державі вони творили свою культуру, господарські інституції, політичні й громадські організації. За царської влади український народ нічого цього не міг робити. Українським діячам з перших днів революції 1917 року довелося починати всю роботу відродження свого народу з ґрунту. Треба було будувати українську освіту від народньої школи до університету, від "Просвіти" до Академії Наук, треба було політично організуватися від найменшої сільської громади до українського національного конґресу та парляменту /Центральної Ради/ й самостійної держави. Цю всю роботу потрібно було виконати протягом ледве одного року! Не диво, що в той гарячий час не все могло бути зроблене так, як би належало, бо рішення, закони й ухвали доводилося приймати раптом, без попередньої підготовки. Революційні події наглили, український рух мусів іти нарівні з подіями, щоб не зостатися позаду.

Українська Центральна Рада.

В перших днях революції в Києві з ініціятиви Товариства Українських Поступовців була скликана нарада для утворення всеукраїнської громадської організації, що була названа Українською Централбною Радою. Окрім делегатів від українських політичних партій у Центральній Раді взяли участь представники кооперативних організацій, від наукових товариств, від українських учителів, від студентів і т.п. Перша президія Центральної Ради складалася з таких осіб: Михайло Грушевський /голова/, вибраний в його неприсутности, бо він був тоді ще в Москві, в місті свого заслання, Володимир Науменко, Дмитро Антонович і Дмитро Дорошенко. У своїй першій відозві до народу Центральна Рада кликала всіх українців до спокою й порядку, радила всім організовано готуватися до виборів до Всеросійських Установчих Зборів, бо "звідти вперше пролунає у всій своїй силі справжній голос Твій /українського народа П.Ф./, справжня воля Твоя". Перед скликанням Всеукраїнських Установчих Зборів Центральна Рада кликала українців, щоб вони домагалися заведення рідної мови в школах, в суді, в урядах, у церкві та по всіх громадських організаціях і самоуправних органах на Україні. У першій відозві Української Центральної Ради не згадано про автономістичні або федералістичні вимоги українців, сказано лише загально, що український народ має бути сам хазяїном на Українській Землі.

З приїздом до Києва М. Грушевського, загально визнаного тоді українського політичного провідника, вимоги Української Центральної Ради стали ширші. Грушевський заявив у своїх статтях і в промовах, що ті домагання, які український рух ставив собі, під царською владою, тепер, в умовах революції, вже не можуть задовольнити українців: "Українського питання вже нема. Є вільний, великий український народ, який будує свою долю в нових умовах свободи ... Потреби і домагання України розгортаються у всій широті". /"Нова Рада", 25 березня 1917 року/. Грушевський ставив перед українським рухом безпосереднє завдання: здобути автономію для України. Але для практичного здійснення цієї вимоги на початку революції українських сил не вистачало. Українському рухові, веденому Центральною Радою, довелося витратити багато зусиль, щоб проблему національно-територіяльної автономії поставити на реальний ґрунт і підготувати свої політичні та громадські організації до того.

Українські Партії і їх погляди на національне самоозначення України.

В квітні місяці 1917 року відбулися в Києві конференції та з"їзди українських політичних партій: "Союзу українських автономістів-федералістів" /Товариство Українських Поступовців/, української соціял-демократичної партії та установчий з"їзд української партії соціялістів-революціонерів. На цих з"їздах були ухвалені революції про боротьбу за автономію України в межах Російськов демократичної республіки. Соціял-демократи ухвалили на своєму з"їзді, що партія не повинна задовольнятися вимогою автономії, а добиватися федеративного устрою, як ґарантії демократичних і національно-політичних прав нації. Новозаснована партія соціялістів-революціонерів прийняла на своєму з"їзді постанову про "негайне скликання територіяльної Української Установчої Ради для вироблення основ і форм автономії". Також з"їзд соц.-рев. партії був того погляду, що Російська держава має перетворитися на федерацію народів. На з"їздах українських соціялістичних партій були обговорені справи - земельна, робітнича та відношення до війни. Соціял-демократи звертали основну увагу на організаційну роботу між українським робітництвом, соціялісти-революціонери, разом з Селянською Спілкою / вній брали участь також діяч. соціял-демократичної партії/ провадили політичну й основну роботу

на селі, в союзі автономістів-федералістів /ТУП/ гуртувалися переважно нечисленні групи ліберально-настроєної української інтелігенції.

Національний конґрес.

17-21 квітня засідав у Києві Всеукраїнський Національний Конґрес, скликаний Центральною Радою. В цьому Конґресі взяли участь делеґати від українських партій, наукових і просвітних установ, від господарських інституцій, від військових, селянських і робітничих організацій. В Конґресі взяли участь також українські діячі з Галичини і Буковини, вивезені російською владою перед революцією, як закладники. Загальне число учасників Конґресу було 1 5000 осіб. Наради Конґресу пройшли в атмосфері величезного захоплення й однодушности. Конґрес постановив домагатися національно-територіяльної автономії для України і перебудови Російської держави на федеративну демократичну республику. Конґрес ухвалив, що українці повинні ще до скликання Всеросійських Установчих Зборів" творити невідкладно основи її /України/ автономного життя". Для успіху боротьби за автономію та федеративну перебудову Росії Конґрес доручив Центральній Раді увійти в союз із іншими народами Росії, які домагалися національно-територіяльної автономії в демократичній Російській республиці. В сфері міжнародньої політики Національний Конґрес виставив домагання, щоб на майбутній мировій конференції взяли участь представники України. Соціяльно-економічні справи не стояли на черзі в засіданнях Конґресу. Тільки в справі поземельній, як найголовнішій, Конґрес ухвалив постанову - домагатися від Петербурзького уряду заборони продажу земель і лісів приватним власникам.

Український рух та неукраїнські меншости на Україні в період революції 1917 - го року.

На Українськім Національнім Конґресі була зроблена реорганізація Центральної Ради. Конґрес ухвалив, що Центральна Рада має складатися з 150 членів. Для правильного представництва поодиноких частин України постановлено, що число членів Центральної Ради від українських організацій ґуберній і міст мало складати дві третини загальної кількости членства, а одну третину мали делегувати центральні установи політичні, громадські, економічні тощо. Конґрес ухвалив, що також меншости /росіяни, жиди й інш./, які живуть на Україні, мають право посилати своїх делегатів до Центральної Ради. Але політичні організації меншостей не звернули тоді уваги на цю помирливу позицію Українського Національного Конґресу і повели широку протиукраїнську роботу з метою ослаблення українського руху і дискредитації Центральної Ради.

З приводу Національного Конґресу стався перший конфлікт поміж російською "революційною демократією" та українським національним революційним рухом, на чолі з Центральною Радою. В Києві, з його неукраїнською більшістю, поміж діячами російських і русофільської

частини жидівських політичних організацій викликали переполох заяви українських політичних провідників про намір українців творити автономний устрій, не дожидаючи Всеросійських Установчих Зборів. В Київськім Комітеті громадських організацій, в Раді Робітничих та Солдатських депутатів міста Києва більшість мали неукраїнці. Провід у цих організаціях мали російські соціялісти. З їх то почину відбулося засідання цих організацій разом із представниками Української Центральної Ради, ще перед Національним Конґресом. Російські соціялісти – Незлобін, як голова Київської Ради Робітничих депутатів, і Таск, голова Ради Вояцьких Депутатів, загрожували, що розженуть силою зброї Український Конґрес, бо, мовляв, українці хотять відділитися від Росії.

"З ким ми тут зустрілись? З друзями чи з ворогами?" – питався голова Української Центральної Ради М. Грушевський представників російської революційної демократії на Україні. Пояснення українських представників розсіяли подекуди упередження і страх російських соціялістів щодо українського руху і його тодішнього напряму. Але ця зустріч і дискусія делеґатів Центральної Ради з політичними провідниками російської меншости на Україні свідчила про те, що на шляху до національного самоозначення українцям доведеться вести уперту боротьбу не тільки з російськими реакціонерами, а також і з російськими соціялістами-централістами.

Російські і більшість жидівських соціялістів на Україні уважали, що стреміння Центральної Ради утворити всеукраїнський політичний провід, незалежний від Петербурга, поведуть до занепаду революції. Навпаки, українські соціялісти, що були на чолі українського руху, стояли на тім, що самодіяльність народніх мас може найкраще забезпечити революційні здобутки від усяких замахів контрреволюції та реакції. Російська революційна демократія пробувала, в противагу Центральній Раді, утворити свій центр на Україні, що підлягав би наказам Петербурга. Для того Київська Рада Робітничих і Солдатських Депутатів, що мала російську більшість, скликала в початку травня 1917 року З"їзд селянських, робітничих і солдатських представників з Полтавщини, Чернигівщини, Київщини, Курщини, Ворожчини та одного повіту Харківщини. Цей з"їзд російська революційна демократія хотіла скликати тайно, без відома Української Центральної Ради. Але про замір російських централістів довідалися українські організації і постаралися послати своїх делеґатів на цей з"їзд. На з"їзді склалася селянська більшість. Побачивши це, упорядчики з"їзду хотіли не допустити до голосу українців, прихильників Центральної Ради. Через те з"їзд розбився. Українська селянська більшість покинула з"їзд і ухвалила на своїх нарадах піддержувати Центральну Раду та боротися за автономію України і федеративну перебудову Росії. Таким чином спроба російських соціялістів відібрати селянські маси від Центральної Ради і утворити свій "обласний центр" не вдалася.

Українська Селянська Спілка та російський селянський союз на Україні.

Але все ж Всеросійський Селянський Союз продовжував через своїх людей вести аґітацію поміж українським селянством проти об"єднання в Українській Селянській Спілці. Деякий час, через малу національну свідомість українського селянства, ця аґітація мала успіх. /На Катеринославщині, Херсонщині, Чернігівщині, в Таврії/. Російські централісти лякали українських селян тим, що, мовляв, Центральна Рада хоче відділити Україну від Росії і через те Україна опиниться

в руках поміщиків і капіталістів, селянство не буде мати землі, як і за царської влади. Цій агітації російських соціялістів-революціонерів піддалося, напр., селянство Катеринославщини, що не хотіло аж до кінця літа 1917 року приставати до Української Селянської Спілки. Підбурені російськими централістами українські селяни Катеринославщини, Херсонщини, а початки й Харківщини в перших місяцях революції не хотіли й слухати про автономію України і визнавали над собою авторитет Всеросійського Селянського Союза. Провідникам українського руху, як, напр., Грушевському і інш., доводилося в промовах, брошурах і в статтях вияснити й доказувати несвідомим масам, що Центральна Рада не має наміру відривати Україну від Росії, а навпаки, хоче, щоб Україна була в добровільному і вільному зв"язку з демократичною Росією.

На українському визвольному русі в час революції тяжко помстилася попередня неволя під царською владою. Під царським режимом українські маси втратили здебільшого свою національну свідомість. Українським провідникам на початку революції 1917 року доводилося "будити" несвідомі народні маси, вияснити їм потребу своєї політичної організації. Для цих несвідомих мас, наприклад, М. Грушевський, голова Центральної Ради мусів писати брошури під назвами: "Хто такі українці і чого вони хочуть", або "Звідки пішло українство і до чого воно йде" /Київ, 1917 р./.

Але все ж, не зважаючи на зовнішні та внутрішні перешкоди й труднощі, український рух розвивався й ішов уперед. Селянство гуртувалося в своїй "Селянській Спілці", почалася організація українців у частинах російської армії, росла свідомість і організованість поміж українським робітництвом.

Почавши свою організацію з рядів нечисленної української інтелігенції, Центральна Рада протягом кількох місяців зуміла знайти підпору в селянстві, у війську та в українськім пролетаріяті. Чим більшу і ширшу діяльність розвивали українські соціялістичні організації в масах - соціял-демократи та соціялісти-революціонери, - тим більше сили набирала Центральна Рада - революційний парламент України.

Український рух у війську.

З перших же днів революції було поставлене свідомішими українськими вояками російської армії домагання організації осібних частин, складених із українців. Між солдатами-українцями це домагання було дуже популярним, бо цим способом вони мали надію швидше попасти в рідний край. Грала тут велику ролю й національна свідомість, яка прокидалася дужче у солдатів-українців, відірваних від своєї землі. Вже в квітні 1917 року зібралося в Києві до 3 000 солдатів-українців, які заявляли, що підуть на фронт, як українська частина. Проти цього домагання російська революційна демократія поставилася вороже, як проти "бунту". Але Центральна Рада вмішалася в цю справу і добилася того, що самочинно зорганізований у Києві І-й український полк ім. Богдана Хмельницького був визнаний вищою російською командою за реґулярну частину. При Центральній Раді була утворена спеціяльна Військова Колеґія для справ українізації частин російської армії і взагалі для керування українським рухом у війську. Всюди, де були українці в частинах російської армії, йшла з більшим чи меншим успіхом українська організаційна робота, відбувалися військові з"їзди, творилися фронтові українські ради й комітети.

I - ший Український Військовий З"їзд.

18-го травня відкрився в Києві Перший Український Військовий З"їзд, що мав над 700 делеґатів. Військовий З"їзд рішучо піддержав національно-політичні домагання Центральної Ради щодо автономії України. З"їзд домагався від російського правительства, щоб воно оголосило, що визнає "принцип" національно-територіяльної автономії України. Як перший крок до автономії з"їзд поставив домагання щоб при російському правительстві був призначений міністер для справ України. Український військовий з"їзд вибрав із свого складу Військовий Генеральний Комітет із 18 осіб. Завдання цього Комітету були працювати разом із Центральною Радою для творення частин української армії. Головою Комітету був обраний С. Петлюра, діяч соціял-демократичної партії.

Переговори Центральної Ради з російським правительством.

Постанови I Українського Військового З"їзду і підсилення Центральної Ради новими делеґатами від українців - військових дали підставу Українській Центральній Раді виступити з своїми домаганнями перед російським тимчасовим правительством. При кінці травня 1917 року була вислана делеґація від Центральної Ради до Петербурга для переговорів із російським правительством та з виконавчим комітетом Петербурзької Ради робітничих та солдатських депутатів, що грала тоді провідну ролю в російськім політичнім русі. Українська делеґація на чолі з В. Винниченком, С. Єфремовим, О. Пількевичем, М. Ковалевським і інш. подала російським політичним чинникам у Петербурзі "Декларацію Української Центральної Ради", в якій змалювала національно-політичні відносини на Україні і давала пояснення ворожнечі неукраїнських меншостей України до українського демократичного національного руху.
В "Декларації" писано:

"Пануючі класи на Україні - не українці. Промисловість у руках буржуазії російської, жидівської, французької, торговельну, а також велику частину аґрарної буржуазії творять поляки, росіяни й українці, що давно називають себе "русскими". Так само всі адміністративні посади в руках не українців. Тільки сфери визискуваних - велика частина міського пролетаріяту, ремісники і дрібні службовці українці. Таким чином, у даний момент немає на Україні української буржуазії, що признавала б себе такою... Наслідком цього серед українських партій досі не було ні одної, яка не внесла б до своєї програми ідеї соціялізму"...

Українська Центральна Рада вимагала через свою делеґацію від російського правительства, щоб воно виявило особливим актом "своє принципове прихильне відношення" до автономії України, щоб дало згоду на участь українських делеґатів на майбутній мировій конференції. Центральна Рада домагалася, щоб при російським правительстві був особливий комісар у справах України, щоб був призначений для України Краєвий Комісар з Краєвою Радою при ньому. Одночасово Центральна Рада в своїй декларації домагалася українізації всього шкільництва на Україні, війська та адміністрації.

Всі ці вимоги Української Центральної Ради російське тимчасове правительство після кількатижневої тяганини відкинуло. Російське правительство в своєму повідомлені висловило сумнів, чи має право Центральна Рада говорити від імени населення української території, бо ж вона не була вибрана шляхом всенародного голосування. Правда, й саме російське правительство не було вибране на основі загального голосування, але ця суперечність не турбувала тодішніх провідників Росії. Російське правительство заявило, що право рішати про будучий устрій України належить тільки Всеросійським Установчим Зборам.

Поміж свідомими верствами українського народу ця відомість російського правительства на цілком лояльні домагання Української Центральної Ради викликала значне невдоволення і обурення.

І-й Український Селянський З"їзд.

Саме в середині червня 1917-го року був скликаний у Києві Всеукраїнський Селянський З"їзд, в якому взяли участь делеґати волосних організацій "Селянської Спілки" і від повітових та від ґуберніяльних комітетів "Селянської Спілки".

Як сказано попереду, тоді ще не всі українські повіти належали до організації "Селянської Спілки". Більшість повітів Катеринославщини, Херсонщини, Таврії, значна частина повітів Харківщини й Чернігівщини зовсім не мали тоді своїх делеґатів на Всеукраїнськім Селянськім З"їзді. Вони належали тоді до Всеросійського Селянського Союза, з центром у Петербурзі. Але й так Селянський З"їзд представляв організоване село більшости України. Поміж делеґатами цього з"їзду було чимало осіб інтеліґентських професій, зосібна учителів. Селянський З"їзд, під проводом В. Винниченка, Б. Мартоса /обидва члени соціял-демократичної партії/ та П. Христюка й М. Осадчого /соціял-революціонери/ на першім місці обговорив відносини між Українською Центральною Радою та російським правительством і ухвалив піддержати Центральну Раду в її боротьбі за автономію. Цей же З"їзд визнав за потрібне скликати з"їзд з представників тих народів і країв, що домагаються федеративної перебудови Росії. Центральній Раді Селянський З"їзд доручив виробити проєкт устрою України в Федеративній Російській Республіці. На Селянськім З"їзді один із делеґатів, кооперативний діяч Олександер Степаненко, що був членом групи самостійників, вніс пропозицію про відділення України від Росії. Але величезна більшість Селянського З"їзду була проти відділення від Росії. Коли Степаненко хотів дати пояснення до своєї резолюції, то З"зд не дав йому говорити і відкинув його пропозицію.

І Український Селянський З"їзд обговорив також земельну справу на Україні. З"їзд ухвалив, що приватна власність на землю мусить бути скасована і вся земля має бути передана в український земельний фонд. Земельним фондом мав завідувати уряд автономної України. Право користування землею мав би тільки той, хто сам на ній працює. Очевидно, мова йшла про скасування капіталістичної земельної власности, а не про відібрання усієї землі і у селян з їх дрібною власністю. Коли на селянських з"їздах 1917 року ухвалено резолюції за скасування власности на землю, то це відносилося головно до тих земель, що були в руках великих землевласників. Українське малоземельне селянство єпо сподівалося збільшити своє земельне володіння способом безвикупної конфіскації великої земельної посілости.

I селянський З"їзд вибрав із свого складу Раду селянських Депутатів /послів/ в числі 183 членів. Ця Рада увійшла в склад Центральної Ради, як представництво організованого селянства.

II-гий Український Військовий З"їзд.

Слідом за I Селянським З"їздом відбувся в Києві ж таки II-гий Український Військовий З"їзд /18-23 червня/ в присутности 2 300 делеґатів. Військовий З"їзд був скликаний всупереч забороні російського міністра війни Керенського. Військовий З"їзд мав настрій виразно ворожий до російського тимчасового правительства за його зволікання з визнанням права України на автономію і за заборону з"їзду. З"їзд ухвалив, щоб Центральній Раді до Російського правительства"більше не звертатися і негайно приступити до твердої організації Краю в згоді з національними меншостями, або до фактичного здійснення автономного ладу, як єдиного способу врятувати Україну і всю Росію від безладдя та загибелі". II-гий Військовий З"зд вибрав із свого складу Всеукраїнську Раду Військових Депутатів, в числі 130 осіб. Вони ввійшли в склад Української Центральної Ради, як представництво організованих українських військових. Як у Раді селянських депутатів, так і в Раді військових послів переважали прихильники двох соціялістичних партій - соціялістів-революціонерів та соціял-демократів.

I-ший Універсал Центральної Ради.

Центральна Рада виголосила підчас військового з"їзду свій універсал до Українського народу. Цей документ відомий в історії української революції, як Перший Універсал, був оголошений на Військовім З"їзді перед його закриттям. 23 червня Центральна Рада зверталася до Українського Народу, як народу "селян, робітників, трудящого люду" з жалями на політику російського правительства, що ставало на перешкоді заведенню автономного ладу на Україні. Перечисливши кривди та несправедливости, яких зазнала Українська Центральна Рада в своїх переговорах із російським правительством, Універсал проголошує: "Коли тимчасове російське правительство не може дати ладу у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе... І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо цей Універсал до всього нашого народу і сповіщаємо: однині самі будемо творити наше життя".

Універсал Центральної Ради був захоплено зустрінутий у рядах свідомого українства, але дуже вороже до цього акту поставилося російське правительство та майже вся російська суспільність. I Універсал російські політичні партії уважали за знак того, що Центральна Рада хоче негайно відділити Україну від Росії. Тільки провідник російської партії соціял-демократів-большевиків В.Ленін рішучо висловився в пресі на користь українського визвольного руху, нападав на російське тимчасове правительство за небажання порозумітися з Українською Центральною Радою. Ленін писав після оголошення I-го Універсалу: "Ні один демократ не може заперечувати п р а в а Укра-

їни на вільне відділення від Росії" /Правда", 15 червня/нового стилю 28.УІ/ 1917 р./. Ленін уважав за потрібне, з тактичних мотивів, піддержувати всі ті революційні рухи, які ослаблювали владу Керенського - Львова. В дійсності й він і ціла большевицька російська партія були противниками незалежности України, як і ворогами автономізму та федералізму. Російські большевики на Україні уважали, що Росія не може існувати без української цукрової і вугільної промисловости і закликали своїх прихильників боротися з "шовіністичними стремліннями українців". /Російський большевик Г. Пятаков у Києві/. Само собою, тодішня Україна була замало організована, щоб думати поважно про негайне відділення від Росії. Війна з Центральними державами ще не була скінчена, і можна було з певністю передбачити, що в разі проголошення самостійности, український, ще порівнюючи слабий рух, був би задавлений російським військом. Через те Центральна Рада, помимо радикальних революційних слів, мусіла у тому ж І-му Універсалі заявити: " Не одділяючись від усієї Росії, не розризаючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям". Значний вплив на поміркованість Центральної Ради мало й те, що в разі проголошення незалежности Україна могла б стати жертвою австро-німецького імперіялізму, і з тим загинули б усі надії широких народніх мас України на земельну реформу та на інші революційні здобутки.

Генеральний Секретаріят.

Після проголошення свого І Універсалу Центральна Рада організувала 28 червня "Генеральний Секретаріят" з десятьох осіб, що мав бути зародком влади автономної України. Головою Генерального Секретаріяту обрано В. Винниченка, діяча соціял-демократичної партії. Членами Секретаріяту були: С. Петлюра /с.-д./, Б. Мартос /с.-д./, В. Садовський /с.д./, І. Стешенко /с.-д./, П. Христюк /с.р./, М.Стасюк /с.р./, С. Єфремов /соц.федераліст/, Х. Барановський /безпартійний/. Поміж провідниками Центральної Ради не було одного погляду на завдання Генерального Секретаріяту. Одні, як напр. Микола Ковалевський /соц.-революціонер/, стояли на тім, що Генеральний Секретаріят має бути українським правительством, інші, як Ол. Шульгин /соц.федераліст/ уважали, що для створення краєвого українського правительства треба порозумітися з національними меншостями на Україні. Причину цих вагань і нерішучости виясняє декларація Генерального Секретаріяту Центральної Ради, оголошення за засіданні 3 липня 1917 р.:

"Найпершою перешкодою для планомірного переведення цієї роботи /утворення автономного ладу на Україні /П.Ф./ є недостача політично-соціяльної і національної свідомости і мала організованість народніх мас. В цьому криється найбільша погроза і загальним здобуткам революції і організації автономного ладу на Україні, який є найкращим закріпленням тих здобутків".

Через те декларація Генерального Секретаріяту призначає секретареві внутрішніх справ справу організації, аґітації, пропаґанди і зазначає, що організація і освідомлення мас є "перша, необхідна, найголовніша підвалина дальшого будівництва". З тих причин загальної непідготовлености українського народу до негайної організації свого державного апарату Генеральний Секретаріят мусів визнати, що сила українського національного руху на чолі з Центральною Радою була моральною, а не публічно-правною. Так, напр. про організацію фінансів на Україні Генеральний Секретаріят заявив: "Звісно, фінансові справи ми не можемо зразу ставити на цілком державний ґрунт, а повинні обходитись поки що засобами, які мають у своїй основі майже виключно моральну силу".

Порозуміння з російським правительством і II Універсал.

Події на Україні занепокоїли і російське правительство і російську революційну демократію, організовану в радах робітничих, селянських і солдатських. В початку липня 1917 року Всеросійський З"їзд Рад у Петербурзі ухвалив постанову, в якій пропонував російському правительству порозумітися з Українською Центральною Радою для організації краєвого уряду на Україні і "для задоволення національних потреб українського народу". Російське правительство само бачило, що воно своєю відмовою визнати право України на автономію збудило супроти себе велику ворожнечу поміж свідомим українством. Маючи намір продовжувати війну з Центральними державами, російське правительство було дуже заінтересоване в тім, щоб заспокоїти українців. Для порозуміння з Центральною Радою приїхали до Києва російські міністри - Керенський, Церетелі й Терещенко /11 липня/. Після довгих переговорів досягнено згоди між російським правительством та Українською Центральною Радою. Російське правительство видало 16 липня свою "Постанову", в якій погоджувалося визнати краєвий орган для України - Генеральний Секретаріят, доповнений представниками національних меншостей на Україні і заявляло, що через Генеральний Секретаріят "будуть здійснюватися міри й заходи в житті Краю і в його управі". Російське правительство проголошувало, що ставиться цілком прихильно до проекту національно-політичного статуту України та до проекту про земельну реформу, але зазначило, що остаточне вирішення цих справ належить Всеросійським Установчим Зборам. Російське правительство погоджувалося в принципі з українізацією частин російської армії, "оскільки цей спосіб, на погляд військового міністра, буде можливий з технічного боку і не порушить бойової сили армії". Для запровадження пляновости організації військових частин російське правительство давало згоду на те, щоб при міністрі війни, при ґенеральнім штабі та при головній команді російської армії були військові делеґати - українці, призначені за згодою Центральної Ради.

Ця "Постанова" російського правительства була безперечною перемогою Української Центральної Ради, бо давала законну підставу для автономного будівництва на Україні. В своєму II Універсалі, виданім 16 липня, Центральна Рада заявила про свою лояльність до російського правительства і до Росії:

"Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те щоб не відділяти України від Росії, щоб укупі з усіма народами її прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдности демократичних сил її, з задоволенням приймаємо заклик правительства до єднання". Центральна Рада проголошувала, що вона сама "незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть на Україні, від їх революційних організацій, і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людности нашого Краю".

І з боку російського правительства і з боку Української Центральної Ради згода, висловлена в "Постанові" та в "Універсалі", була вимушена обставинами, не була щира. Центральна Рада ще не почувала себе досить сильною для того, щоб узяти владу на Україні в свої руки, а російське правительство, загрожене у себе большевиками, не

хотіло рішучим виступом проти українського автономізму ще збільшувати число своїх ворогів. Після порозуміння Російського правительства з Українською Центральною Радою представники російських та жидівських політичних партій увійшли в склад Центральної Ради. Представниками меншостей був також доповнений і Генеральний Секретаріят.

24 липня був відкритий у Києві з"їзд українського робітництва, що складався з 300 делегатів. Цей з"їзд висловився за піддержку Центральної Ради та за негайне припинення війни. З того складу з"їзд вибрав Всеукраїнську Раду Робітничих Депутатів із 100 осіб. Перевагу в цій раді мали члени української соціял-демократичної партії. В липні Центральна Рада мала 822 члени. З цього числа була виділена Мала Рада, що мала коло 60 членів. Мала Рада провадила законодатну працю в час між сесіями Великої Центральної Ради.

"Інструкція" російського правительства Генеральному Секретаріятові.

29 липня Центральна Рада виробила "Статут вищого управління України", який через своїх делегатів - Винниченка, Х. Барановського й Рафеса передала на затвердження російському правительству. Але російське правительство не хотіло затвердити цього "Статуту", що дав Центральній Раді й Генеральному Секретаріятові права місцевого парляменту й правительства. В Петербурзі справу відтягали і нарешті аж 17 серпня була затверджена "Тимчасова Інструкція для Генерального Секретаріяту" тимчасового Правительства на Україні. Ця "Інструкція" обмежувала права Генерального Секретаріяту північними губерніями України - Київщиною, Поділлям, Волинню, Полтавщиною та південною частиною Чернігівщини. Замість пропонованих Центральною Радою 14 членів Генерального Секретаріяту російське правительство визнало 9. "Інструкція" не визнавала Української Центральної Ради, як органу законодавчого на Україні, а тільки дозволяла Генеральному Секретаріятові проєкти законів, що мав подавати Секретаріят російському правительству на затвердження, також вносити й на обговорення Центральної Ради.

Ця "Інструкція" викликала в Центральній Раді велике невдоволення. Але обставини були такі, що врешті Центральна Рада мусіла на деякий час помиритися з цією куцою автономією. Генеральний Секретаріят на чолі з Винниченком склав свої уповноваження, головою Секретаріяту став Дм. Дорошенко /соціяліст-федераліст/. 5 членів цього Генерального Секретаріяту були членами партії соціял-федералістів, 2 були українські соціял-демократи, 1 російський соціяліст-революціонер, 1 український соціяліст-революціонер, 1 російський кадет /М. Туган-Барановський, що пізніше пристав до українських соціялістів-федералістів/. Незабаром Д. Дорошенко відмовився від головування в Генеральному Секретаріяті, бо більшість Центральної Ради не погоджувалася з поміркованим характером його декларації щодо відносин України до Росії. Головою Секретаріяту став знову Винниченко. Цей Генеральний Секретаріят був нарешті затверджений російським правительством 14 вересня.

Українці в містах р. 1917.

Поки йшли ці переговори між російським правительством та Українською Центральною Радою, на Україні, а ще більше в Росії зростав

большевицький рух. Вже в серпні 1917 р. большевицька партія мала більшість у радах /"совєтах"/ робітничих депутатів на Московщині. На Україні большевики були в меншості, провідну ролю в робітничих рядах українських зрусифікованих міст грали російські та жидівські соціялісти. Боротьба за опанування українцями міст на Україні йшла дуже помалу. Вибори до демократичного самоврядування по містах України вліті 1917 р. показали величезну перевагу росіян і жидів. Наприклад, в Катеринославі до міської ради /"Думи"/ на 110 радних вибрано українців тільки 11, у Києві на 125 радних української партії здобули лише 25 мандатів, В Житомирі на 98 радних вибрано 9 українців, в Одесі на 120 радних вибрано тільки 5 українців. І по менших містах, як напр., Умань, Рівне. Винниця, Проскурів, Конотіп, Новгород-Волинський, Черкаси, Чернігів - українці здобули на виборах незначну меншість. Тому то робота й політика Центральної Ради в великій мірі висіла в повітрі, бо не спиралася на культурну й звичну до організації людність міст.

III Універсал Центральної Ради.

20 листопада Центральна Рада ухвалила своїм третім Універсалом Українську Народню Республіку. III Універсал проголошував скасування земельної нетрудової власности на Україні, вісім годин праці для робітників, державну контролю над промимловістю і призначав вибори до Українських Установчих Зборів 9 січня 1918 р. Центральна Рада в III Універсалі заявляла про свій намір " через Центральне Правительство примусити і спільників, і ворогів негайно розпочати мирові переговори". Але на перешкоді цьому плянові було те, що такого "центрального правительства" для всіх частин бувшої Російської імперії н е б у л о . На Московщині запанувала большевицька влада, на Донщині козацька влада, на чолі з ген. Каледіним, не визнавала большевицької влади, народи Кавказу теж не визнавали большевицької диктатури. Діячі Центральної Ради виступили з цілком нереальним проєктом - утворити для всіх частин Росії, що мали свої місцеві правительства, "соціялістичне правительство Росії" для того, щоб це правительство приступило до переговорів про мир із центральними державами та скликало своєчасно Всеросійські Установчі Збори. Грушевський, голова Центральної Ради, заявляв, після проголошення III Універсалу, що тепер Україна вже фактично незалежна держава; голова Генерального Секретаріяту Винниченко теж підчеркнув у своїй промові на 3 Військовім З"їзді, що Україна не давала зобов"язання ніколи не виходити з складу Російської Держави. Але провідники Ценрральної Ради не бачили ще тоді шляху для цілком самостійної української політики. Діячі Центральної Ради були переконані, що народи бувшої Російської держави спільними зусиллями доб"ються вигідніших умов мира з Центральними Державами, як сепаратними переговорами. Ось чому Центральна Рада дбала про удержання фронту на заході і в своєму III Універсалі проголошувала: " До миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях як на фронті, так і в тилу".

На Україні в той час легковажили воєнні сили російського большевизму і сподівалися дійти з большевиками до порозуміння. Зосібна покладали великі надії на Всеросійські Установчі Збори, бо думали, що перед авторитетом цієї всенародньо вибраної установи

схилить голову провідники російської совітської революції. Але ці надії не справдилися. Після невдалих спроб утворити єдиний політичний фронт з іншими народами бувшої Російської Держави Українській Центральній Раді довелося шукати виходу із тяжкого положення власними силами. Але поки йшли ці вагання й переговори Центральної Ради про утворення правительства для всіх частин бувшої Росії на основі федерації, російська большевицька диктатура зміцнила свою силу на Московщині і наприкінці року 1917 послала своє військо на завоювання України.

Україна в боротьбі з російським большевизмом.

Вибори до всеросійської конституанти.

В кінці листопада 1917 р. на Україні і по всій Росії відбулися вибори до Всеросійських Установчих Зборів. Вибори були вільні, при повній свободі преси й агітації. Ці вибори показали значну ріжницю між політичними настроями мас на Московщині і на Україні. В Росії мали перевагу на виборах прихильники советської влади, зокрема в великих містах, як Петербург і Москва. Але також між сільською людністю в губерніях Московщинних прихильники советської влади зібрали дуже багато голосів на виборах. Це дало підставу большевикам та лівим соціялістам-революціонерам держатися при владі в Росії, бо вони мали за собою великі маси зорганізованого, їм прихильного робітництва та селянства. На Україні вибори до Всеросійських Установчих Зборів дали перемогу українським соціялістичним партіям. На виборах на Україні в листопаді 1917 р. українська соціял-демократична партія та українська партія соціялістів-революціонерів ішли разом із Селянською Спілкою і здобули коло трьох четвертин усіх голосів. Партія большевиків успіху на цих виборах на Україні не мала. Так, на Волині голоси большевицькі складали тільки 4% всіх голосів, поданих у цій губернії, на Полтавщині большевики мали 6%, на Харківщині 11%, на Херсонщині 11%, на Чернігівщині 20% /північна частина Чернігівщини білорусько-російська була під впливом большевиків. /Загалом, большевицька партія здобула на Україні коло 10% усіх голосів.

В час виборів до Всеросійських Установчих Зборів большевицька організація на Україні не мала переваги й серед робітничих мас по великих містах. Цим пояснюється нерішучість большевиків на Україні в боротьбі за диктатуру своєї партії. Історик комуністичної партії на Україні М. Попов зазначає, що навіть у таких великих пролетарських центрах на Україні, як Харків, Катеринослав, "місцевим большевикам бракувало сил і рішучости, щоб узяти владу в руки рад". /Історія комуністичної партії / большевиків/ України. Харків, 1929 р./. Провідники большевицького руху в Росії керували з Петербурга большевицькими організаціями на Україні. Звідтіль прийшов клич боротьби проти "буржуазної Центральної Ради". В листопаді та грудні 1917 р. на Україні йшла палена агітація російських большевиків проти Центральної Ради. Українська влада була дуже мало зорганізована, бракувало підготовлених до адміністративної роботи людей, не було грошей. Петербурзька большевицька влада, само собою, грошей українському правительству не давала, а сипала мільйони на піддержку своїх прихильників та на пропаганду й агітацію по українських містах і селах. Особливу увагу

звернула большевицька партія на політичну роботу в українізованих частинах війська.

Супроти большевицької демагогії українська влада не могла поставити адміністративних заборон, бо не мала добре зорганізованого державного апарату. Єдиною зброєю Центральної Ради в боротьбі з большевицькою агітацією була діяльність українських партій - в пресі та на прилюдних вічах - "мітінгах".

У двох основних проблемах української революції - в справі земельній і в справі мира Центральна Рада не виявила рішучости і цим дала матеріял для успіху большевицької агітації в українськім народі.

Ще в листопаді 1917 р. Секретаріят Земельних Справ вніс був для ухвали Центральній Раді проєкт земельного закону. За цим проєктом на Україні мала бути вивласнена земля в тих господарствах, що своєю площею перевищували 40 десятин.

Проєкт земельного закону на Україні.

Проєкт цього закону був вироблений краєвим земельним комітетом, що в ньому більшість складали українські соціялісти-революціонери. Але цей проєкт викликав гостру критику як з боку селянських членів Центральної Ради, так і з боку самих соціялістів-революціонерів. Загально кажучи, Центральна Рада дуже с п і з н и л а с я з своїм земельним законом, бо сподівалася передати земельну справу на рішення Установчих Зборів. А тим часом російська большевицька влада в перший же день після повалення тимчасового правительства Керенського видала свій "декрет про землю". Декрет, у згоді з тодішніми настроями селянських мас, проголошував скасування земельної власности і передачу всіх міщицьких, церковних, державних і т.д. земель у завідування місцевих земельних комітетів. Цим був даний сигнал до негайного перебрання всієї землі місцевими комітетами, створеними малоземельним і безземельним селянством. Декрети російського советського правительства були поширені й на Україні. В цих обставинах було помилкою Центральної Ради відкладати рішення земельної справи до Установчих Зборів.

Тільки закон, який би забезпечив селянам фактичне володіння землею, відібраною від земельних власників, міг би подекуди паралізувати вплив большевицької агітації між українською людністю. Але Центральна Рада гаяла дорогий час у дискусіях, як розуміти свій III Універсал про передачу землі трудовому народові.

Проєкт закону про землю був внесений на УШ сесію Великої Центральної Ради тільки прикінці грудня 1917 р. На цій сесії всі селяни - члени Центральної Ради заявляли, що норма вільної від конфіскації землі - 40 десятин - дуже висока: "Народ обороняв і обороняє Центральну Раду. Але якби ми затвердили закон з приватною власністю до 40 десятин, то всі відмовляться її піддержувати". /1917 год на Киевщине. с.447.Київ,1928/. Це був голос української селянської маси, що її представники складали більшість у Центральній Раді. Провідники Центральної Ради взяли на увагу ці настрої українського селянства і виробили новий проєкт закону, значно радикальніший. Але було вже пізно. Земельний закон Центральної Ради був затверджений аж у кінці січня 1918 р. під гук большевицьких

гармат, що стріляли на Київ.

Справа мира в Центральній Раді.

Такою і в справі закінчення війни з Центральними Державами провідники Української Центральної Ради не виявили рішучости і дали змогу російським большевикам випередити себе. Особливого успіху набрала агітація большевиків на Україні тоді, як правительство Центральної Ради спробувало в порозумінні з державами Антанти, утворити український фронт проти Центральних Держав. Ця спроба була зовсім безнадійна, бо через загальну втому війська фронт цілком розпався. В цих обставинах пляни діячів Центральної Ради сперти свою закордонна політику на союзі й технічній та матеріяльній допомозі держав Антанти, зосібна ж Франції та Англії не дали результатів. В січні 1918 року іменем правительств Франції та Англії, їх представники на Україні визнали були Український Генеральний Секретаріят, як правосильну владу України. Уряди Франції та Англії хотіли фінансово й технічно допомагати "велетенській роботі організації та відродження України" і через своїх представників кликали українське правительство до "боротьби проти центральних держав, ворогів демократії й людства". Але сили української влади були замалі навіть для боротьби проти російського большевицького війська. Чи ж могла тоді Центральна Рада зорганізувати свою сильну армію і удержати фронт проти сил Центральних держав ?

Само собою, коли б Центральна Рада була в силі задержати фронт супроти Австрії та Німеччини і коли б Україна продержалась на боці держав Антанти до кінця світової війни, то Українська незалежна республіка стояла б після перемоги Антанти на першім місці поміж народами Східної Европи. Це розуміли провідники Центральної Ради, але настрої українських народніх мас йшли тоді в протилежний бік,

Провідники української політики тішили себе деякий час надією на загальний мир і не відважувалися глянути правді в очі: що Україна фронту проти Центральних держав вдержати не може. На засіданні Центральної Ради 25 грудня Генеральний Секретар закордонних справ Олександер Шульгин заявив:

"Большевики готуються заключити сеператний мир. Ми з цим незгодні, ми не можемо допустити, щоб німці та австрійці посунули свої полки на французів та англійців. Ми стоїмо за мир загальний, який би благословляла демократія цілого світа" /"Нова Рада", ч.207.1917р./

Нерішуча політика Центральної Ради щодо ліквідації війни була використана большевицькою агітацією. Большевики обвинувачували Центральну Раду за те, що вона, мовляв, запродує кров українського народу державам Антанти:

"Центральна Рада намагається змарнувати боротьбу за мир. Вона посилає в Берестя на мирові переговори свою делегацію, щоб відтягти заключення мира до весни. Рада працює в цьому напрямі з наказу "союзних" імперіялістів. Робітники, салдати і селяни України та всієї Росії нехай тепер добре знають і пам"ятають, що в їхній боротьбі за негайне припинення різні /війни/ рада є їхній завзятий ворог і вірна прислужниця західніх акул капіталу та міжнародніх грабіжників":/Большевицька газета "Пролетарская Мисль", 13 січня 1918 р. Київ/.

У.Н.Р. та Совєтська Росія.

Відносини між Українською Центральною Радою та російським совєтським правительством були з самого большевицького перевороту в Петербурзі невиясненими. В Петербурзі вороже ставилися до Центральної Ради і мали плян - через перевибори Центральної Ради на всеукраїнськім з"їзді робітничих і селянських та салдатських рад - взяти владу на Україні в руки большевицької партії. Центральна Рада бачила цю небезпеку. Щоб очистити українські міста від збольшевизованих російських військових частин, українському війську наказано 12 грудня 1917 року розброїти російські полки і вислати їх з України. В грудні 1917 року большевицькі організації на Україні зробили спробу скинути Центральну Раду внутрішніми силами України. Для того большевики скликали до Києва Всеукраїнський З"їзд Робітничих, Салдатських і Селянських Рад. 17 грудня цей з"їзд почався, але большевики мали між 2 500 членами цього з"їзду тільки коло 120 своїх прихильників. Саме під час цього з"їзду одержано в Києві ультиматум від російського большевицького правительства до Центральної Ради. По суті це було проголошення війни Україні урядом Леніна. Совєтське правительство вимагало від Центральної Ради, щоб вона не пропускала через територію України донських козацьких полків, що йшли з фронту до дому; щоб Центральна Рада не роззброювала на Україні військових частин, прихильних большевикам; щоб уже роззброєним большевицьким відділам була віддана відібрана у них зброя. " Коли протягом 48 годин не буде дана задовільна відповідь, то Рада Народніх Комісарів уважатиме, що Українська Центральна Рада є в стані війни з владою Совєтів в Росії і на Україні", - це були кінцеві слова ультиматуму російського большевицького правительства.

Центральна Рада, само собою, не могла прийняти цих вимог російської большевицької влади. Війна між Совєтською Росією та Україною почалася фактично вже перед цим ультиматумом. Найбільше обурення в Росії викликала заборона українського правительства вивозити з України на Московщину засоби харчування. Це була відповідь Центральної Ради на те, що Петербурзьке правительство народніх комісарів припинило посилати на Україну гроші, які друкувалися в російській столиці. Українська влада заходиться коло виготовлення своїх власних грошових знаків. Перші українські гроші - кредитові білети ціною по 100 карбованців видруковано в Києві в грудні 1917 року.

Большевицький Народній Секретаріят.

Після своєї невдачі на Всеукраїнськім З"їзді Рад у Києві група большевиків переїхала до Харкова і там З'єдналася із з"їздом [illegible] Донецько-Криворозької області. Цей з"їзд був під повним впливом большевицької партії. В Харкові донецько-криворозькі та київські большевики проголосили себе Першим всеукраїнським з"їздом робітничих, селянських та салдатських совєтів і вибрали тут свій "Центральний Виконавчий Комітет України" та "Народній Секретаріят". На цьому з"їзді рад у Харкові не було делеґатів організованого українського селянства. Тим то "Центральний Виконавчий Комітет рад України" вибраний у Харкові, мав тільки робітничу й салдатську секції /40 членів/, а для селянства залишав вільні 20 місць.

Це "українське советське правительство" було ширмою для наступу російського большевицького війська на Україну. На чолі російського війська, що йшло завойовувати Україну, стояли Антонов та Муравйов.

Центральна Рада і меншості на Україні.

В конфлікті між російським советським правительством та Українською Центральною Радою перед проголошенням самостійної України, польські, російські та жидівські партії піддержували українське правительство. Ось, наприклад, всеукраїнська нарада російських соціял-демократичних організацій /меншовиків/ у Києві, в грудні 1917 року заявила, що ця партія " з обуренням п"ятнує новий ганебний вчинок большевицької влади, яка в своїм тупім засліпленні і в безвідповідальності дійшла до оголошення війни Україні". На засіданні всеукраїнського з"їзду рад у Києві 18 грудня делегат жидівського соціял-демократичного "Бунду" Золотарьов заявив у своїй промові, що "жидівський пролетаріят буде разом з українським народом до послідньої краплі крови обороняти Україну від нападу насильників". На тому ж таки з"їзді провідник жидівської соціялістичної робітничої партії Шац зазначив, що тепер у Росії зосталася тільки одна організуюча сила - це українська демократія та її орган - Центральна Рада". Від імени жидівського народу Шац обіцяв піддержку українському правительству всіма силами. Ці заяви представників російської та жидівської демократії, загроженої большевицькою диктатурою, мали в той час уже більше моральний характер. Своєю аґітацією большевицька партія встигла до середини грудня 1917 року захопити з свої руки робітничі ради в більших містах України - в Києві, в Харкові, В Катеринославі і т.д. Також значна частина робітничих професійних союзів, що були раніше під проводом російських меншовиків, жидівських та українських соціялістів, опинилися наприкінці 1917 року в руках большевиків. Таким чином найактивніша частина міської людности - пролетаріят - в великій своїй частині стала знаряддям большевицької політики.

Большевицька аґітація в українському війську.

Також у війську Центральної Ради ширилися впливи большевицької партії. Супроти українізованих частин російські большевики вжили дуже зручної тактики: вони заявляли, що нічого не мають проти автономної чи там самостійної України, аби тільки Україна прийняла форму советської влади. Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет робітничих, салдатських і селянських рад у Петербурзі звернувся був 27 грудня 1917 р. з відозвою до українського народа, в якій писав:

"Брати - Українці ! Вас запевняють, неначеб то ми виступаємо проти самоозначення України. Це - брехня. Ані хвилини не думаємо робити замаху на права України. Революційний пролетаріят єдино тільки має вигоду в тім, щоб усім націям було забезпечене право на самоозначення аж до відділення... Імперіялісти всіх країн покладають тепер

усі свої надії на Центральну Раду. Розбійники закордонного капіталу готові давати позики українській раді, аби тільки послати її на боротьбу проти робітничої та салдатської революції... Українські робітники! Ваші інтереси продають капіталістам. Українські салдати! Вас підбурюють проти загально-російської салдатської родини. Вас затягають у злочинну межиусобну війну в інтересі українських поміщиків. Українські селяни! Ви не побачите землі, ви не побачите волі, якщо відділитесь від робітників і салдатів Росії... Вимагайте негайного перевибору ради. Домагайтеся переходу всієї влади на Україні до робітничих, селянських і салдатських совєтів. Нехай у цих совєтах переважають українці... За нашу і вашу волю, за перемогу робітників, салдатів і селян, за соціялізм!"

Особливо старанно аґітували російські большевицькі провідники в тих українських військових частинах, що верталися з Росії на Україну; російські большевики на знак своєї прихильности до українських визвольних змагань давали цим полкам старі прапори українського Запорозького Війська, заховані в музеях Петербурга й Москви. Своєю аґітацією в українських військових частинах російські большевики зуміли затуманити ледве пробуджену політичну свідомість українського вояцтва.

На українізовані полки Центральна Рада покладала великі надії в боротьбі з російським наступом. Але на ділі виявилося, що ці частини здебільшого байдуже ставились до української визвольної боротьби. Деякі з них навіть помагали російським большевикам проти Центральної Ради! Такий був, напр., полк імени Шевченка, що прибув з Петербурга до Києва в грудні 1917 року. 13 грудня на засіданні Київської ради робітничих і салдатських депутатів представник цього полку говорив про "контрреволюційну політику" Центральної Ради:

" Ми не підемо з тими, що йдуть проти робітників, салдатів і селян, а будемо обороняти Петербург і його народню політику". /1917 год на Киевщине, с.417/. Також інші полки з назвами українських історичних діячів - Богуна, Дорошенка, Орлика тощо не помогали українському правительству в його боротьбі проти російського наступу на Україну

Голова Генерального Секретаріяту В. Винниченко у одній із своїх статей у грудні 1917 р. гірко докоряв цим, як він їх називав "синкам-базарникам", що замість оборони України проти большевицького війська, "лускали насіння" на вулицях Києва і байдуже слухали промовців на вічах.

Спантеличені большевицькою аґітацією про "буржуазну Центральну Раду" та про " генералів", що нібито засідали в Генеральному Секретаріяті, "українізовані" вояки не пішли в бій за волю свого народу. Довелося Центральній Раді посилати на боротьбу проти численного добре озброєного ворога малі й непідготовані відділи добровольців. Так трагічно загинув невеликий відділ української студентської молоді під станцією Крути в бою з російськими большевиками, 29 січня 1918 р.

Політичні та матеріяльні сили й засоби українських партій та правительства були замалі, щоб перебороти вплив большевицької демагогії на українські народні маси. Ці маси були ще зовсім мало організовані, не були настільки свідомі, щоб зрозуміти д і й с н і причини російського походу на Україну. Вони готові були слухати того, хто їм найбільше обіцяв. А найбільше обіцяли большевики: мир, хліб, землю, свободу, рай на землі, і то негайно, за одним махом!

Російсько-українська війна.

Як уже сказано, російське большевицьке військо рушило на Україну ще до оголошення ультиматуму російських народніх комісарів Українсь-

кій Центральній Раді. В грудні 1917 року штаб російської "червоної гвардії" перебував у Харкові. Російське советське правительство одночасово провадило боротьбу з урядом козаків Донської області та проти Української Центральної Ради. Тодішній начальник російської червоної ґвардії Антонов описує в своїх споминах, як неприхильно ставилося населення України до походу російських большевицьких відділів на Україну. Навіть деякі організації большевиків на Україні висловлювалися проти війни російської "Червоної Ґвардії" з військом Центральної Ради. Антонов зазначає, що провідники російських організацій у Харкові вимагали від нього в грудні 1917 р. щоб він не починав війни проти Української Центральної Ради з уваги на "особливе положення на Україні у зв"язку з національним питанням". / Записки о гражданской войне.с.55/. В деяких українських містах, куди проходило російське большевицьке військо, тоді були ще демократично вибрані органи місцевого самоврядування /"думи"/. В багатьох робітничих радах на Україні переважали соціялістичні партії, ворожі большевизмові. Також деякі большевицькі організації на Україні були настроєні уміркованo і не мали симпатій до тої внутрішньої міжгромадянської та міжнаціональної війни, яку розпалювали провідники большевизму, прислані з Москви й Петербурга. Про настрої харковських большевиків в кінці 1917 року і в початку 1918 року Антонов пише:

"Місцеві большевики перебувають у великій нерішучості, шукають коаліції з опортуністами. Не хотать і не пробують дати яку-небуть допомогу нашим відділам".

Вислід війни російської червоної ґвардії з українськими відділами, що обороняли владу Центральної Ради, рішила військова перевага "петраградської, виборґської та мо сковської червоної ґвардії", як доносив Антонову Муравйов після взяття Києва в лютім 1918 року. Українські військові сили були замалі, щоб оборонити Україну проти російського большевицького війська та проти внутрішніх повстань по більших українських містах - в Києві, в Катеринославі, в Миколаєві, в Одесі, в Харкові. Утомлені світовою війною та запаморочені широкою аґітацією большевиків українські народні маси ставилися здебільшого пасивно до тої боротьби, що відбувалася перед їх очима.

Проти російського большевицького наступу на Україну виступили найсвідоміша частина українського робітництва, зорганізована у відділах Вільного Козацтва. Робітничі відділи Вільного Козацтва були в Києві, в Катеринославі / під проводом Гаврила й Миколи Горобців, діячів української соціял-демократичної партії/, в Донецькім Басейні, на чолі з членом Центральної Ради Михайлом Миляшком /укр.с.р./. Також селянські відділи Вільного Козацтва стали зі зброєю в руках проти російської "червоної ґвардії", зосібна ж у Звенигородськім повіті на Київщині. Але "Генеральна Рада Вільного Козацтва", що на її чолі стояв П. Скоропадський, відмовилилася взяти участь в обороні Києва. Провідники цього реакційного відламу хотіли, щоб російські большевики розгромили військо Центральної Ради /П.Христюк. Замітки й матеріяли до історії Української революції т.П.ст.188/. Загалом українськфї військової сили було замало для того, щоб дати належну відсіч російській "червоній ґвардії". Наприкінці світової війни в народніх масах України та Росії зросла була велика нехіть і ненависть до війни та до війська. В тих обставинах трудно було думати про мобілізацію або про утворення нового реґулярного війська. На боці російських большевиків і на боці Центральної Ради билися відділи добровольців. Большевикам у Росії легше було зібрати ватаги "червоної ґвардії", що йшли на Україну по хліб.
Багата на збіжжя українська людність не відчувала небезпеки з боку Москви і не слухала Центральної Ради, яка кликала до оборони України

перед зовнішнім ворогом.

Мирові переговори з центральними державами.

Російське большевицьке правительство почало мирові переговори з Центральними державами в кінці листопада 1917 р. Центральна Рада на початку не взяла участи в цих переговорах. Протягом грудня виявилося, що новоутворений український фронт проти Центральних держав розпався. Уже в початку грудня в Малій Раді обговорювано справу проголошення незалежности України. Але цю справу Центральна Рада все відкладала, аж поки не стало зовсім ясно що ніякого федеративного всеросійського правительства не можна утворити. Центральна Рада числилася з настроями російської та русофільської більшости міської людности на Україні: російські та більшість жидівських партій, заступлених у Центральній Раді, годилися на федерацію України з Росією, але були рішучо проти повного відділення України від Росії. Також Центральна Рада числилася з державами Антанти, що хотіли відновлення фронту проти Центральних держав на Україні. Через те провідники Центральної Ради довго не могли поставити рішучо справу відірвання України від Росії та мира з Центральними державами. Нарешті при кінці грудня 1917 року було підписане перемирря на фронті між російським большевицьким правительством та Центральними державами. Це сталося без в і д о м а Української Центральної Ради. Після цього правительство Центральної Ради вирішило негайно послати на мирові переговори до Берестя своїх делегатів - М. Левицького, М. Любинського, М. Полоза, О. Севрюка та В. Голубовича. 10 січня 1918 року на засіданні мирової конференції в Бересті представник російського правительства Троцький заявив, що російська делеґація не ставить перешкод проти участи делеґатів України в мирових переговорах. Українська делеґація була визнана, як представництво самостійної держави. Троцький сподівався, що українська делеґація буде на переговорах із Центральними державами виступити спільно з російською делеґацією. Але війна, яку почало російське большевицьке військо проти України, зробила будь-який контакт між росіянами та українцями на мирових переговорах неможливим. До формального розриву між обома делеґаціями в Бересті дійшло тоді, коли російські представники заявляли всім учасникам мирової конференції, що справжнім правительством України є "Народній Секретаріят" у Харкові. "Народній Секретаріят" вислав також своїх делеґатів на переговори з Центральними державами від імени Центрального виконавчого комітету совітів України. Ці делеґати /до речі, обидва українці - Шахрай та Медведів/ хотіли взяти участь у мирових переговорах у складі російської делеґації. Але уповноважень Харківського "Народнього Секретаріяту" не визнано в Бересті. Представники Центральних держав вели переговори тільки з делеґатами Центральної Ради, як з повноправними заступниками України.

Берестейський мир.

Не зважаючи на протести російського совєтського правительства, українська делеґація підписала мировий договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією 9-го лютого 1918 року.

Молодим українським дипломатам довелося вжити багато старань на те, щоб добитися від Центральних держав правильної границі між Україною та Польщею на Холомщині. Українська делеґація не могла в тодішніх обставинах поставити питання про прилучення українських областей Австро-Угорщини до Української Народньої Республіки. Проте в тайному додатку до Берестейського договору австрійський міністер Чернін підписав зобов"язання, що 1918 року українська частина Галичини й Буковина будуть виділені в окремий коронний край із власною автономією. Центральні держави сподівалися після Берестейського миру з Україною забезпечити свої армії і свою голодну людність у містах українським хлібом. Цим можна пояснити вигідні умови цього мира для Української республіки. Австро-Угорське правительство, що звесь час запобігало перед поляками, мусіло задля "хлібного мира" з Україною підписати договір, який поляки вважали за "новий розділ Польщі". Підписання мира України з Центральними державами викликало велике незадоволення супроти України в державах Антанти та між росіянами й поляками всіх напрямів.

3-го березня 1918 року був підписаний мировий договір між Росією та Центральними державами. На основі цього договору російське совстське правительство зобов"язалося помиритися з Українською республікою і відкликати з України своє військо.

ІУ Універсал Центральної Ради.

Ще перед підписанням мирового договору з Берестї Центральна Рада видала 22 січня 1918 року свій Четвертий Універсал, яким проголосила Українську Народню Республіку самостійною, незалежною державою. Четвертий Універсал Центральної Ради був виданий в той час, коли вже переважна частина української землі була захоплена російським большевицьким військом. Центральна Рада хотіла цим універсалом боротися з большевицькою безоглядною демагогією, яка зводила на манівці українські народні маси. Тим то й цей акт, яким проголошено Україну незалежною державою, має характер агітаційний і полемічний.

" Петроградське правительство народніх комісарів, писано в ІУ Універсалі, - щоб повернути під свою власть вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і посилає на наші землі свої війська - красногвардійців - большевиків, які грабують хліб наших селян і без всякої платні вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинства". Центральна Рада обвинувачувала в ІУ Універсалі російське большевицьке правительство за його розрив мирових переговорів із Центральними державами і за поклик до нової "святої" війни: "Знов поллється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя". І саме проголошення самостійности мотивоване в ІУ Універсалі насамперед потребою закінчити війну з Центральними Державами: " Ми, Українська Центральна Рада, обрана з"їздами селян, робітників і салдатів України, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо Український Народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути якнайшвидше. Але для того, щоб не російське правительство і ніяке інше не ставали Україні на перешкоді установити той бажаний мир, для того щоб вести свій край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна Рада, сповіщаємо всіх гро-

мадян України:

Однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу".

Без усунення большевицького війська з української території Україна не могла забезпечити своєї незалежности. Отже Центральна Рада ще раз у своєму ІУ Універсалі кликала громадян України до війни проти російської навали: "До так званих большевиків та інших напасників, що нищать та руйнують наш край, приписуємо правительству Української Республіки твердо і рішуче взятись до боротьби з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо, не жалуючи життя, боронити добробут і свободу нашого Народу. Наша Народня Українська Держава повинна бути вичищена від посланих з Петрограду насильників, які топчуть права Української Республіки".

Щоб належно оцінити зміст ІУ Універсалу, треба мати на оці ті о б с т а в и н и , в яких був виданий цей державний акт. Центральна Рада намагалася боротися проти большевицької демагогії і тому вживала майже тих самих кличів, що ними орудувала большевицька партія, шукаючи підперти в широких народніх масах. Тимто в ІУ Універсалі Центральна Рада проголошувала і обіцяла таке, що було понад сили кожної іншої державної влади світа, а не такої молодої, неорганізованої і поруйнованої війною держави, як була Наддніпрянська Україна 1918 року. Так, Центральна Рада обіцяла " після затвердження мирових договорів - розпустити армію зовсім; потім замість постійної армії, завести народню міліцію, щоб військо наше служило обороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств". Центральна Рада обіцяла відбудувати державним коштом поруйновані за світової війни місцевості України. В справі аграрній Центральна Рада давала до відома української людности, що земельна комісія Ради "виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власности ісоціялізацію землі". Окрім того в ІУ Універсалі проголошено монополію зовнішньої торговлі, державну контролю над банками та над іншими капіталістичними підприємствами.

Центральна Рада в ІУ Універсалі підтверджувала свій закон про національно - персональну автономію для меншостей України. В акті проголошення незалежности, з огляду на домагання "меншостей" зазначено, що "Українським Установчим Зборам" належить рішити про федеративний зв"язок з народніми республіками бувшої російської держави". Однак проголошення незалежности України Центральною Радою збудило глибоке невдоволення між неукраїнською людністю міст на Україні супроти Центральної Ради. Навіть російські буржуазні політики забували про свій страх перед большевизмом і співчували війську Муравйова-Антонова, що бомбардувало Київ у січні-лютім 1918 року. Алже ж большевики робили "російську національну справу", вони відновили "єдину неділиму Росію"!

В боротьбі проти російського большевицького наступу українська революційна демократія була одинока. Ні російські, ні жидівські соціялістичні партії на Україні не взяли участи в війні демократичної України проти російських большевиків. Навпаки поміж російськими соціялістами зросли націоналістичні настрої. Дехто з них, як, наприклад, голова Київської міської думи Рябцов, російський соціяліст-революціонер вітав військо Муравйова в Києві в лютім 1918 року заявою, що взяття Києва відновлено "загально-російський революційний фронт".

Оборона Києва перед російським большевицьким військом у лютім 1918 року була ведена нечисленними українськими регулярними частинами та відділами охотників-робітників і студентів під проводом С. Петлюри та інших завзятців. "Українізовані полки " Київської залоги,

збаламучені большевицькими гаслами, проголосили свій невтралітіт у цей рішучий момент української визвольної боротьби.

Політика російських большевиків на Україні.

Взявши Київ, російське большевицьке військо улаштувало в столиці України кривавий погром проти українців. Масами розстрілювано тих, у кого знаходили посвідки, писані українською мовою, убивано навіть тих українців, що виявляли певні симпатії до большевизму, за саму українську мову. Банди Муравйова нищили українські бібліотеки, виколювали очі в портретах українських письменників, руйнували українські просвітні установи.

Про чужонаціональний протиукраїнський характер совєтської влади в 1918 році на Україні свідчить, наприклад, заява українця-большевика В. Шахрая, що був комісаром війська в Харківськім "Народнім Секретаріяті":

" Що то за "українська влада", що її члени зовсім не знають і не хотять знати української мови? Що з мене за "український військовий міністер", коли я мушу всі українські частини в Харкові розброювати через те, що вони не хотять іти за мною на оборону совєтської влади? Маємо єдину військову піддержку для нашої боротьби проти Центральної Ради - це армія, що її привів на Україну з Росії Антонов, яка дивиться на все українське, як на вороже, контрреволюційне". /Літопис революції", ч.1. 1928 р. с.162./.

Російське окупаційне військо під проводом Муравйова та Антонова вивозило з України на Московщину все, що попадалося в руки: збіжжя, товари, зброю, машини та всяке приладдя з фабрик. Протягом недовгого панування російського війська на Україні зросла дорожнеча. Між селянами й робітниками поширилось невдоволення проти цієї "робітницько-селянської влади". Навіть неукраїнський пролетаріят великих промислових центрів на Україні негайно ж відсахнувся від російського большевизму, побачивши те грабування і безладдя, що настало після приходу "північних визвольників". Цей протибольшевицький настрій робітництва України виявився зосібна підчас наступу німецького війська на Україну після заключення Берестейського мирового договору. Робітничі маси на Україні, побачивши, як виглядає проголошена з Петербурга "диктатура пролетаріяту", не схотіли боротися за владу присланих із Московщини Комісарів. Так, большевицький військовий начальник Муравйов телеграфував до Антонова з проводу відношення Одеського робітництва до совєтської російської влади, 21 лютого 1918 року:

" Не хочу нести відповідальности за все, що тут діється, головно ж за проливану кров героїв, тимчасом місцеві совєти та пролетаріят не хотять обороняти революції, своєї власної влади". /Атонов. Записки. ст. 169/. Попереду згадувано про ті організації російських большевиків на Україні, які не визнавали влади Харківського Народнього Секретаріяту" і заснували були свою "Донецько-Криворізьку совєтську республику", щоб підлягати безпосередньо владі петербурзьких народів комісарів. Але навіть між ними повстала гостра опозиція проти господарювання відділів Антонова-Муравйова на Україні. Один із провідників "Криворізько-Донецької республіки" комуніст Васильченко писав у березні 1918 р. до Антонова, що цілі большевицькі фракції мусять виступати з місцевих совєтів на Україні, "тільки

через те, що не було змоги терпіти знущання деяких комісарів". /там таки, стор.173/.

Військо Антонова та Муравйова мало поважні конфлікти теж із Харківським "Народнім Секретаріятом Української Совєтської Республіки". " Народній Секретаріят" вимагав від Антонова, щоб він не робив нічого на Україні без його, Секретаріяту, згоди. Непорозуміння між "Народнім Секретаріятом" та присланим із Росії большевицьким військом зайшли були так далеко, що член "Народнього Секретаріяту" Євгенія Бош усунула була всіх комісарів на українських залізницях, що їх попризначав Антонов. До цього конфлікту мусів нарешті вмішатися Ленін, який писав до Антонова 15 лютого 1918 р.: "Ради бога, помиріться з ними /з Народнім Секретаріятом.П.Ф./ і визнайте за ними всякий суверенітет. Бо це ж справа надзвичайно важна з державного погляду".

Шовінізм і грабіжництво російських большевицьких відділів, що запанували на Україні, їх розгнузданий терор супроти всього українського викликали розчарування й поміж деякими українцями, що пристали були до большевизму в ім"я "всесвітньої революції". Евген Неронович, відомий ще за світової війни, як завзятий самостійник, бувши членом Української Центральної Ради, захопився в січні 1918р. большевицькими гаслами "всесвітньої революції" і став р. 1918-го навіть членом большевицького "Народнього Секретаріяту". За цей час Неронович побачив, як порядкує окупаційна влада Антонова-Муравйова на Україні, побачив безоглядний російський націоналізм і ненависть до всього українського з боку російських большевиків /наприклад, йому, членові "Народнього Секретаріяту", не давали говорити на зборах по-українському!/. Тому Неронович покинув це "українське совєтське правительство" і просто втік від таких "товаришів". В квітні 1918 року Неронoвича заарештовано на Полтавщині українським відділом під командою Олександра Шаповала і без суду розстріляно, як "большевика". Це сталося, незважаючи на протести провідників української Центральної Ради, які уважали комісарування Нероновича у большевиків за трагічне непорозуміння і хотіли віддати його справу на розгляд суду Української Республіки.

Прихід німецького війська на Україну.

Після відступу з Києва в лютім 1918 р. правительство Української Центральної Ради перебувало в Житомирі з невеликою військовою силою. Центральна Рада і її військо були під загрозою повного знищення большевицькими відділами. В тих обставинах допомога Центральних держав була для українського уряду єдиним порятунком.

Після підписання мирового договору в Бересті українська мирова делегація звернулась з покликом до Німеччини, щоб німецьке правительство своїм військом допомогло "охоронити наші північні кордони від дальшого вдирання ворога". Безпечно, і без цього заклику української мирової делегації в Бересті армії Центральних держав рушили б на Україну, окуповану російськими большевиками, щоб не допустити вивозу хліба з України на Московщину. Тепер для Центральних держав прийшов час використати Берестейський "хлібний мир" з Україною. Німецькі, а за ним і австро-угорські армії рушили на Україну, поділивши між собою "сфери впливу": на півночі зосередили свої сили німці, а австрійські частини займали українські південні землі. Українська влада поспішала стягти яко мога більше своїх місцевих сил для боротьби з

російською окупацією. Вжито заходів для того, щоб із Німеччини та з Австрії були випущені частини полонених українців, які зорганізував у таборах Союз Визволення України.

Після проголошення IУ Універсалу були зроблені зміни в складі Генерального Секретаріяту. По оголошенню самостійности його названо Радою Міністрів. Замість В. Винниченка головою правительства призначено В. Голубовича /с.р./. Окрім двох соціял-демократів М. Ткаченка й Д. Антоновича всі інші члени правительства належали до української партії соціялістів-революціонерів або були її прихильниками /Немоловський, Христюк, Ковалевський, Григоріїв, Сокович, Терниченко, Перепелиця/. Уряд Голубовича був по повороті Центральної Ради до Києва зреформований і складався з таких осіб: В. Голубович /голова/, М.Ткаченко /міністер внутрішніх справ, с.д./, С.Шелухин /міністер юстиції,с.ф./ В. Прокопович /міністер освіти, с.ф./, І. Фещенко-Чопівський /міністер торгівлі й промислу, с.ф./, М. Ковалевський /міністер земельних справ, с.р./, О. Жуковський /міністер війни,с.р./, Л. Михайлів /міністер праці,с.д./. Міністри Є.Сокович, Г. Сидоренко, Т. Климович та Коліух були безпартійні.

Відступ російської "червоної ґвардії" з України.

Звістка про заключення миру між Українською Центральною Радою та правительствами Центральних держав у Бересті дуже пригнобила большевицькі відділи на Україні. В березні "Народній Секретаріят" переїхав із Києва до Катеринослава. В Катеринославі відбувся так званий II з"їзд совітів України. Цей з"їзд проголосив був "самостійність України", з мотивів тактичних, щоб за вчинки большевицького війська на Україні не мусіло відповідати російське правительство народніх комісарів. Страх перед німецьким наступом та розчарування в дотеперішній політиці на Україні примусили "Народній Секретаріят" ухвалити 16 березня, що совєтське військо припиняє війну проти Центральної Ради і що Народній Секретаріят починає переговори з правительством Української Народньої Республіки для утворення єдиного революційного правительства України. Під натиском Антонова та інших московських централістів ця постанова Народнього Секретаріяту була скасована. Проте цей факт добре характеризує відносини і настрої поміж большевицькими провідниками на Україні. Деморалізовані відділи російської червоної ґвардії безладно відступали з України. Українські маси мали досить цієї влади і в багатьох місцях робітники й селяни, що натерпілись від беззаконства й терору, виступали збройно проти "північних визвольників".

В травні 1918 р. "Народній Секретаріят" Совєтської України був розпущений у Таганрозі. В Таганрозі ж таки, на нараді комуністичних організацій з України, ухвалено утворити "Комуністичну партію большевиків України". В липні 1918 р. ця нова партія відбула в Москві свій перший з"їзд. На з"їзді була прийнята резолюція: " Боротися за революційну злуку України та Росії на підставі пролетарського централізму в границях Російської совєтської республіки".

Правительства Центральних держав бажали використати економічні сили України для себе. Це була головна причина походу австро-німецьких армій на Україну. Про серйозну допомогу організації незалежної України вони не думали. Зосібна німецькі та австро-угорські політичні й військові керівники ставилися неприхильно до праці українського правительства для утворення своєї сильної армії. У квітні 1918 р. прибули на Україну деякі частини з таборів полонених з Німеччини /це так звані "синьо-жупанники"/. Але вони були незабаром роззброєні німецьким та австрійським військом.

Внутрішня боротьба на Україні і політика німецького штабу.

Після проходу армій Центральних держав на Україну виникли конфлікти між українським правительством та головною командою німецького війська в Києві. В своїй відозві до населення України з 1 березня 1918 р. Центральна Рада офіційно заперечувала чутки, які пішли тоді по Україні, що з приходом німецького війська настане "кінець українській волі, кінець свободам, знов будуть панувати пани, а селянам землі не буде".

Центральна Рада запевняла, що її земельний закон та інші закони, видані в інтересі українського трудящого люду, будуть і далі в повній силі. Про політику правительства Центральних держав Центральна Рада заявляла, що вони " не мають заміру в чім небудь перемінити наші закони й порядки"...

Але фактична сила на Україні була в руках німецьких. Земельний закон Центральної Ради, ухвалений під гук большевицьких гармат, викликав сильну опозицію з боку російсько-польських землевласників на Україні. Деякі групи українського заможнішого селянства були невдоволені тим, що закон Центральної Ради відбирав у них частину землі для наділення безземельним селянам. З критикою земельного закону Центральної Ради виступили також дві партії, що брали участь і в Центральній Раді і в правительству УНР - соціялісти-федералісти та соціялісти-самостійники. Зорганізована В. Липинським та С. Шеметом в кінці 1917 р. партія українських хліборобів-демократів, що представляла інтереси невеликої групи середніх землевласників, домагалися від Центральної Ради скасування її земельного закону, реорганізації самої Центральної Ради і скасування виборів до Українських Установчих Зборів. Ці вибори, що відбулися в час війни між українським військом та большевиками в січні 1918 р., дали велику перевагу українським соціялістам-революціонерам. Також інші українські партії, - соціял-демократи та соціял-федералісти, - уважали, що треба б було призначити нові вибори до Установчих Зборів України в спокійніших обставинах. Великі земельні власники, невдоволені проти земельного закону Центральної Ради, зверталися просто до німецьких та австрійських командантів з проханням знищити Центральну Раду і "завести порядок". Утворився єдиний фронт землевласників і капіталістів російських, польських та жидівських проти політики Центральної Ради. Вони могли сподіватися, що консервативна монархічна влада Німеччини піддержить їх проти Української Центральної Ради, в якій провід мали соціялісти. І вони не помилилися.

У внутрішню боротьбу партій і кляс на Україні вмішалася тодішня головна вирішальна сила - німецька військова команда. Німецькі команданти з самого початку не вважали на закони й приписи Української Республіки, самі судили українських громадян своїм військовим судом, провадили реквізіції і т.інш. Український міністер внутрішніх справ Ткаченко видав наказ до українських судів 23 березня 1917 р., в якім писав, що це вмішування німців у судові справи України незаконне. Але німецькі команданти не звертали уваги на протести українського правительства і робили своє. Німецький фельдмаршал Айхгорн видав у березні наказ про засів землі на Україні, а 25 квітня оголосив розпорядок про заведення німецьких польових судів, яким мали підлягати всі українські громадяни. В кінці квітня німецьке командування оповістило, що дозвіл на свято I-го травня залежить від нього, а не від української влади. Це вмішування німецької військової сили в справи української внутрішньої політики показувало, що німецька команда жде тільки зручної причіпки для

того, щоб ліквідувати Українську Центральну Раду.

Замах на Центральну Раду і проголошення гетьманства.

28 квітня відбулося засідання Центральної Ради, на якім обговорювано останні факти вмішування німців у внутрішні справи України. Це засідання не було скінчене, бо до залі ввійшов відділ німецького війська, який мав від свого начальства наказ заарештувати деяких міністрів. З огляду на це насильство засідання Центральної Ради було перерване. Центральна Рада зійшлася ще 29 квітня, щоб ухвалити свій останній закон-конституцію Української Народньої Республіки. Того самого дня в Києві на з"їзді земельних власників, під охороною німецького війська, проголошено гетьманом України генерала Павла Скоропадського.

Загальна оцінка доби Центральної Ради.

Цим переворотом закінчився в новітній історії період Центральної Ради. Почавши свою роботу невеличким гуртом передвоєнних "свідомих українців", Українська Центральна Рада протягом одного року спромоглася понести світло політичної свідомости й організації в широкі народні маси. Центральна Рада своєю працею " з народом, через народ" пробудила в масах України національну свідомість. Центральна Рада намагалася забезпечити трудящим масам політичну свободу і господарський добробут в Українській Республіці, хочби при тім мусіли потерпіти статки-маєтки російсько-польських землевласників на Україні.

Національний рух кожного поневоленого народу має також глибокий с о ц і я л ь н и й зміст: це боротьба н и ж ч и х в е р с т в суспільства за свою політичну й національну повноправність та за поліпшення свого економічного положення.

Центральна Рада намагалася здійснити українську національну революцію в о р г а н і з о в а н и х ф о р м а х. Та сил української революційної демократії не вистачило для оборони України перед зовнішнім ворогом. Центральна Рада не мала досить часу і сил для своєї організаційної роботи в українських масах. Через недостачу підготовлених людей не могла Центральна Рада створити міцного адміністративного апарату. Не пощастило також Центральній Раді з організацією війська, особливо наслідком загальної втоми населення великою війною та через малу національну свідомість українських мас. Ці маси піддавали демагогічній агітації большевиків і байдуже, а то й вороже ставилися до визвольних кличів Української Центральної Ради. В цій н е д о з р і л о с т і українських народніх мас до свідомої організованої оборони своєї держави, а також в розриві між політичним проводом і малосвідомою масою є головна причина неуспіху української визвольної боротьби протягом революції.

В політиці Центральної Ради було чимало ілюзій і помилок. Це було наслідком політичної молодости українського руху. Під царською владою в українськім народі не могла виробитись потрібна кількість підготованих політичних провідників. Але не зважаючи на всі перешкоди й труднощі, в добу Центральної Ради були положені підвалини дальшого національно-політичного розвою України. Ціла історія

української революції підтверджує ту істину, що несвідомий і неорганізований народ не може визволитися навіть за найсприятливіших зовнішніх обставин. Цю працю для освідомлення й організації українських мас почала в широкому розмірі Центральна Рада. В цьому організаційному і виховному "педагогічному" напрямі лежить і с т о р и ч н е значіння Української Центральної Ради.

— On the rights of manuscript —